

Z. ZINKEVIČIUS

LIETUVIŲ KALBOS POSTPOZICINIAI VIETININKAI

Lietuvių kalbos postpozicinių vietininkų (inesyvo, iliatyvo¹, adesyvo ir aliatyvo¹) formų daryba iš pirmo žvilgsnio atrodo lyg ir nekelia didesnių abejonių. Tačiau gilesnė senųjų raštų ir tarminių duomenų analizė verčia kai kuriais tradiciniais teiginiais suabejoti bei kelia nemaža problemų, kurias čia ir norima detaliau aptarti.

Visų pirma pabrėžtina, kad postpoziciniai vietininkai nėra vienos epochos padaras, bet formavosi ilgą laiką, bemaž iki pat rašytinio periodo pradžios, kai prasidėjo jų pačių nykimas. Anksčiau atsirado postpozicinių vietininkų vienaskaitos, vėliau daugiskaitos formos. Be to, ir vienaskaitos, juo labiau daugiskaitos, ne visos formos yra vienodo senumo.

Vardažodžių *ā*, *ē* kamienų vienaskaitos inesyvo ir iliatyvo galūnės *-oje*, *-ėje* bei *-ona*, *-ėna* rodo, kad postpozicijos **én* ir **-nā* turėjo priaugti prie senovinių vienaskaitos lokatyvų su **-āi* (plg. s. sl. *ročě* 'rankoje', lot. *Romae* 'Romoje') resp. **-ēi* ir akuzatyvų su **-ān* (plg. gr. *θεάν* 'deivę', skr. *áśvām* 'kumelę') resp. **-ēn*, turėjusių dar nesutrumpintus ilguosius balsius *ā*, *ē* prieš tautosilabinius *i*, *n*. Kadangi šie balsiai buvo redukuoti dar baltų prokalbės epochoje, tai į tuos senus laikus ir reikia nukelti šių formų susidarymą.

Gerokai vėliau turėjo atsirasti *ō* kamieno daiktavardžių vienaskaitos inesyvo forma su galūne *-e*, pvz., *miškè*, kildintina iš **miškīe* + **én* (plg. adesyvą *miškīe-pi*, adv. *namiē*, gr. *οἶκος*, lot. *domī*) ar **miškē* + **én* (su **-ē* iš **-ei*). Taigi ši forma turėjo rasti tuo metu, kai lokatyvo galūnėje baltų dvibalsis **ei* jau buvo išvirtęs monoftongu **ē* ar net dabartiniu diftongoidu *ie*, o tai turėjo atsitikti jau rytinių baltų bendrojoje epochoje ar net dar vėliau.

Postpozicijos **én* priaugimą prie *ā*, *ē* kamienų lokatyvo galūnių **-āi*, **-ēi*, be kita ko, galėjo stimuliuoti ir lokatyvo sutapimas su vienaskaitos datyvu, taip pat turėjusių galūnes **-āi*, **-ēi*. Bet daiktavardžių *ō* kamieno paradigmoje iš seno lokatyvas skyrėsi nuo datyvo. Matyt, *ō* paradigmoje atsiradus inesyvo formai, šalia jos kaip gretimė dar ilgai buvo vartojama ir senovinė lokatyvo forma. Taip manyti verčia

¹ Autorius lietuviškai rašo *iliatyvas*, *aliatyvas* (vietoj *ilatyvas*, *alatyvas*) šalia *lokatyvas* iš tradicijos, suprasdamas, kad tokia rašyba nepasizymi nuoseklumu.

jos perdirbiniai, gavę *-je* iš *-oje*, *-ėje*, pvz., senųjų raštų *Dieweie* < *-ie-je* (Vilentas, Bretkūnas, Vaišnoras), žemaičių *tókie šáltie* ‘šalant’ (iš **tákie-je*, **šáltie-je*).

Greičiausiai *šakojè* resp. *žėmėje* pavyzdžiu ilgainiui buvo pasidarytos ir kitų paradigmų vienaskaitos inesyvo formos: *akmenijè* ‘akmenyje’ iš loc. sg. **akmen* (plg. ad. sg. *akmeni-pi*, skr. *padí* ‘pėdoje’) + **én*, žė. *akè-jè* ‘akyje’ iš loc. sg. **akēi* (plg. gr. dial. *πόληι*) + **én*, žė. *danguo-jè* ‘danguje’ iš loc. sg. **danguo* (plg. s. sl. *synu*, skr. *sūnāu*) + **én*. Šalia priebalsinio kamieno formos *akmenijè* aukštaičiai pasidarė *i* kamieno *akijè*, o pagal n. sg. *akis*: a. sg. *āki*: ines. sg. *akijè* modelį ir šalia *u* kamieno formų n. sg. *dangūs*: a. sg. *dañgų* čia atsirado ines. sg. *dangujè*. Dabar plačiai išsigalėję formos *akmenyjè*, *akyjè* (su *-yje*) laikytinos vėlyvais analoginiais dariniais šalia daugiskaitos *akmenysè*, *akysè* pagal *šakojè*, *žėmėje* šalia *šakosè*, *žėmėse* modelį.

Su vienaskaitos galūne *-yje* ilgainiui imta darytis inesyvus ir iš *ijð* kamieno (plg. vienodas nom. sg. ir acc. sg. galūnes), pvz., *medyjè* vietoj senesnės formos *medè*, užfiksuotos senuosiuose raštuose ir šių dienų tarmėse. Plg. žė. *žōdè-je* ‘žodyje’ šalia *akè-jè*. Net negimininiai įvardžiai (jų inesyvas XVI–XVII a. raštuose dar labai retas), iš seno turėję vienodą su *i* kamieniu vienaskaitos datyvo fleksiją, ilgainiui gavo šią galūnę, pvz., *manyjè*, *tavyjè*, *savyjè* (žė. *munè-je*, *tavè-je*, *savè-je*).

Pagal *miškè* pavyzdį senovinis įvardžių lokatyvas **tami* (plg. s. sl. *tomb*, av. *ahmi*) anksti buvo perdirbtas į dabartinį *tamè*. Iš čia būdvardžių forma *baltamè*, skaitvardžių *pirmamè* ir kt.

Vienaskaitos inesyvo formų atsiradimo laipsnišką pobūdį lėmė senojo lokatyvo, iš kurio padarytos inesyvo formos, laipsniškas nykimas bei abiejų (senovinio lokatyvo ir naujojo inesyvo) formų konkurencija. Tas procesas tam tikru mastu atsispindi ir vienaskaitos adesyvo formose, taip pat padarytose iš senovinio lokatyvo priaugus postpozicijai **-pi* < **-pie*², pvz., *miškíepi* iš loc. sg. **miškíe* + **pi(e)*, *šakáipi* iš loc. sg. **šakái* + **pi(e)*, *akmenìpi* iš loc. sg. **akmeni* + **pi(e)*, *tamìpi* iš loc. sg. **tami* + **pi(e)*. Kaip ir inesyvo atveju, šalia *akmenìpi* ilgainiui buvo pasidaryta *i* kamieno forma *akìpi*. Tai, be kita ko, aiškiai rodo XVI–XVII a. žemaičių autorių (Mažvydo, Vaišnoro, Slavočinskio) raštai, kuriuose adesyvas *akìpi* turimas šalia inesyvo *akèje* ‘akyje’. Iš *ijð* kamieno daiktavardžių adesyvas neretai padaromas su *i* kamieno galūne *-ipi*, pvz., *medìpi* kaip *akìpi* (plg. *medyjè* : *akyjè*). Tas pat pasakytina apie negimininius įvardžius, pvz., *manìpi*, *tavìpi*, *savìpi*

² Plg. *muspie* Contiones litvanicae 262₁ (žr. Arumaa P. Untersuchungen zur Geschichte der litauischen Personalpronomina. – Tartu, 1933, S. 93), *tofpieg* DP 94₅₃ = *tos-pie-g(i)*. Greičiausiai iš *-pie* kilo ir Petkevičiaus katekizmo *-pe* formose *muspe* 117₂₃, 132₈, *iampe* 250₁₈, 251₉, *mielampe* 197₁₀, *βwentampe* 244₁₈, *mielaušiampe* 30₁₂. Pasitaikantys postpozicijos variantai *-pri* (*namopri* BrP I 611₄, 168₂₅, II 225₉) ir *-po* (*iufippo* BrB III Moz. 19, *manipo* Lazūnai, žr. Zinkevičius Z. Lietuvių dialektologija. – V., 1966, p. 302) yra antrinės kilmės.

(plg. ines. sg. *manyjè*, *tavyjè*, *savyjè*³). Daiktavardžių *u* kamieno adesyvo forma, pvz., *dangùpi*, taip pat aiškiai analoginė, sekant *i* kamieno modelį, kaip ir atitinkama inesyvo forma *dangujè*.

Labiau komplikauta ir ne tokia aiški pronominalinių adesyvo formų daryba. Šalia *tamipi* (ši forma senuosiuose raštuose reta) turimi dar variantai *tampi* ir *tamimpi*. Dėl pirmojo varianto (*tampi*) kilmės tyrinėtojai nemaža ginčijasi. Paplitusia nuomone, kad tai esąs acc. sg. **tan* ir postpozicijos **pi(e)* junginys (tokią nuomone tariamai remias šios formos *am* virtimas *um* Sirvydo „Punktuose sakymų“: *tump* vietoj *tamp*), reikia atmesti ne tik dėl to, jog šioje formoje akuzatyvas būtų nesuprantamas, bet ir dėl tvirtapradės priegaidės Gervėčių tarmiškai tariamoje formoje *túnk* (čia vietoj *-p* yra *-k*), taip pat dėl rytų aukštaičių Lazūnų šnekte adesyvo formos *am* nevirtimo *um*: čia tariama *támp*. Todėl priimtinausia atrodo Chr. S. Stango hipotezė⁴, jog ši forma galėjo atsirasti pagal modelį loc. sg. f. **tājė*: ad. sg. f. **tāipi* = loc. sg. m. **tamė*: ad. sg. m. *x*; *x* = *tampi*.

Antrasis variantas (*tamimpi*) pagrįstai laikomas formų *tamipi* ir *tampi* sumišimo padaru. Greičiausiai jo pavyzdžiu ir šalia negimininio įvardžio formų *manipi*, *tavipi*, *savipi* buvo pasidaryti variantai *manimpi*, *tavimpi*, *savimpi*. Šių formų kirčiavimas ne visai aiškus. Daukša rašo *manĩmpi*, taigi kirčiavo *-im-* (išimtį sudaro tik *sáwimp* DP 243₂₂₋₂₃). Priegaidė dabar svyruoja: Zietelos, Lazūnų ir Dieveniškių šnektose tariama *manĩmp* ir *maniĩmp* (formos *tamĩmp* čia nėra). Kadangi cirkumfleksas gali būti gautas iš instr. sg. *maniĩm* < *manimĩ* (nes čia ir ad. sg. dažnai tariamas be *-p*, t.y. *maniĩm*), tai greičiausiai iš seno buvo kirčiuojama *manĩmpi*, žinoma, ir *tamĩmpi*.

Vienaskaitos iliatyvo ir aliatyvo formoms toks darybos nevienodumas bei svyravimas, kokį turi inesyvas ir adesyvas, nėra būdingas. Mat šios formos padarytos iš akuzatyvo ir genityvo, taigi iš tvirtų, aiškiai įeinančių į paradigmą bei nenykstančių, linksnių: ill. sg. formos *miškañ(à)*, *šakõn(à)*, *žēmèn(a)*, *akiñ(à)*, *danguñ(à)* susidarė iš acc. sg. **miškan* + **nã*, **šakān* + **nã*, **žemēn* + **nã*, **akin* + **nã*, **dangun* + **nã*; all. sg. formos *miškóp(i)*, *šakõsp(i)*, *žēmėsp(i)*, *akiėsp(i)*, *dangaũsp(i)* susidarė iš gen. sg. **miškā* + **pi(e)*, **šakās* + **pi(e)*, **žemēs* + **pi(e)*, **akiēs* + **pi(e)*, **dangaũs* + **pi(e)*.

Ill. sg. formos pasidarytos dar oksitonams tebekirčiuojant acc. sg. galūnę, plg. *miškañ*, *šakõn*, *akiñ*, *danguñ* ir acc. sg. *mišką*, *šāką*, *ākį*, *dañgų*. Taip pat all. sg. formos susidarė dar *õ* kamieno oksitonų gen. sg. formai tebeturint kirtį galūnėje, plg. *miškópi* šalia gen. sg. *miško*. Galūnės *-ópi* akūtas šalia genityvo cirkumflekso (plg. *katrõ*) santykiuoja su adesyvu *namie-pi* šalia loc. sg. (= adv.) *namiė*.

³ Žemaičiai autoriai šalia adesyvo *manipi* turi inesyvą *manėje*.

⁴ Stang Chr. S. Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen. — Oslo—Bergen—Tromsø, 1966, S. 247.

Vardažodžių pavyzdžiu ilgainiui buvo pasidarytos ir negimininių įvardžių formos: ill. sg. *maniñ, taviñ, saviñ*, all. sg. *manēsp(i), tavēsp(˚), savēsp(i)*.

Apskritai visų postpozicinių vietininkų vienaskaita buvo jau susiformavusi bei nusistovėjusi iki lietuvių kalbos rašytinio periodo pradžios. Tačiau to negalima pasakyti apie daugiskaitą. Tik iliatyvas ir aliatyvas tada jau turėjo visai nusistovėjusias daugiskaitos formas, pvz., ill. pl. *miškúosna*⁵ (že. *miškū[n]sna*), *šakósna, žēmėsna, akýsna* < acc. pl. **miškúos* (že. *miškū[n]s*) + **nā, *šakās + *nā, *žēmēs + *nā, *akís + *nā*; all. pl. *miškuñpi, šakuñpi, žēmiumpi, akiuñpi* < gen. pl. **miškun + *pi(e), *šakun + *pi(e), *žemiun + *pi(e), *akium + *pi(e)*.

Postpozicija **nā* turėjo priaugti prie daugiskaitos akuzatyvo formų dar prieš akūtinių galūnių sutrumpėjimą, o postpozicijos **pi(e)* priaugimas prie daugiskaitos genityvo nukeltinas į epochą, kada tebeturėtas žodžio galo tautosilabinis *n*.

Daugiskaitos inesyvo ir adesyvo formų atsiradimą komplikavo senovinio indoeuropiečių lokatyvo formų su *-su* išlikimas. Atsirandančios daugiskaitos inesyvo formos ilgai turėjo konkuruoti su nykstančiu lokatyvu. Tai lėmė ir daugiskaitos adesyvo, daromo iš lokatyvo bei inesyvo, vėlyvą formavimąsi. Dėl viso to vieningų daugiskaitos inesyvo ir adesyvo formų epochoje iki pirmųjų lietuviškų raštų pasirodymo dar nebuvo. Mat dar ir XVI–XVII a. nemažame lietuvių kalbos plote tebebuvo išlikęs senovinis *šakosu* tipo lokatyvas. Sprendžiant iš tekstų, jį vakarų Lietuvoje tuomet dar tebevartojo žemaičiai ir dalis vakarų aukštaičių, taip pat rytinės Vilniaus krašto šnektos. Tik lietuvių kalbos ploto vidurinėje dalyje – vidurio Lietuvos žemumoje bei prie jos prisišliejusioje vakarinėje rytų aukštaičių ploto dalyje – jį tada jau buvo išstūmę perdirbiniai, pasidaryti pagal postpozicinių vietininkų modelį (*šakosa, šakose*).

Vardažodžių *o* kamieno pirmykštė **miškiesu* ‘miškuose’ tipo lokatyvo forma (plg. s. sl. *vlbcěxō*, skr. *vřkēšu* ‘vilkuose’) tų laikų nepasiekė. Galūnę *-iesu* buvo išlaikę tik skaitvardžiai, pvz., *keturiesu* ‘keturiese’, *penkiesu* ‘penkiese’... *devyniesu* ‘devyniese’, ir įvardis *keliesu* ‘keliese’. Matyt, formą **miškiesu* lietuviai anksčiau pakeitė variantu *miškuosu* (že. *miškū[n]su*), pasidarytu derinantįs prie *ā* ir *ē* kamienų modelio: pagal acc. pl. **šakās, *katēs* (dar tebesant nesutrumpėjusioms akūtinėms galūnėms) šalia loc. pl. *šakāsù, katēsù* pavyzdį ir šalia acc. pl. **miškúos* (že. **miškū[n]s*) ėmė sakyti *miškuosù* (že. *miškū[n]sù*)⁶.

⁵ Galūnę *-uosna* XVI–XVII a. jau buvo dedama ir *u* kamieno daiktavardžiams, pvz., *dangúosna*. Senovinė forma *dangúsna* (iš acc. pl. **dangús + *nā*) raštuose nėra aiškiai paliudyta. Bretkūno biblijos *Pietufna* I Moz. 12, I Moz. 13 turi *o* kamieno žemaitiško tipo galūnę *-ūsna*, plg. *Namufna* I Moz. 19, *Wartufna* II Moz. 40.

⁶ Stang Chr. S. Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas. – Oslo, 1929, S. 105.

Taip pat tų laikų nepasiekė ir pirmą kartą *širdsu 'širdyse' tipo formos (plg. skr. *patsu* 'pėdose'). Jas, kaip ir priebalsinių kamienų senąsias formas, anksti pakeitė *i* kamieno *širdisù* tipo atitikmenys.

Senuosiuose raštuose taip pat neturime patikimų *u* kamieno senovinės *sūnusu* tipo (plg. s. sl. *synъxъ*, skr. *sūnúšu*) formos pavyzdžių. Galūnę *-usu* formaliai galima būtų įžiūrėti Mažvydo raštų formoje *dangufu* 23₆, 506₅, *dangufu* 36₁₁, 532₉, *dągufu* 222₁₄ 'danguose', tačiau šiuose pavyzdžiuose gali slypėti ir *dangūs* (su ilguoju *ū*), taigi jie gali būti su ta pačia žemaitiško tipo galūne, kurią turi Mažvydo raštų I linksniuotės daiktavardžiai, pvz., *darbufu* 319₁₃ 'darbuose'. Ne žemaičių autorių raštuose galūnės *-usu* nerasta: vartojamos *danguosu* tipo formos su *o* kamieno fleksija.

Taigi senuosiuose raštuose daugiskaitos lokatyvas buvo tokios struktūros: *miškuosu*, *šakosu*, *žemėsu*, *akisu*, *danguosu*.

Vakarų Lietuvoje tokie lokatyvai iki šių dienų neišliko, neskaitant menkų relikvų. Žemaičių tarmės vakarinėse šnektose *i* kamieno galūnė *-isu* buvo išlaikyta net iki pat XIX a. Ją randame ne tik 1759 (1787) m. „Žiwate“, bet ir A. Pabrėžos, M. Valančiaus raštuose. Kvėdarnos apylinkėse ji tebebuvo gyva dar K. Jauniaus laikais. Šiokių tokių jos relikvų apčiuopiame kai kur net ir dabar, pvz., *dvīsù* Salantai 'dviese' (perdirbinys iš *dviesù* pagal *trisù*).

Rytų aukštaičiai vilniškiai, priešingai negu vakariniai lietuviai, paradigmą su *-su* išlaikė iki šių dienų. Tik čia ne visur populiari *o* kamieno galūnė *-uosu*. Ją daug kur stumia iš vartosenos trumpinys *-uōs*. Be to, *i* kamieno galūnė *-isu* jau labai reta: vietoj jos bemaž visuotinai įsigalėjo variantas *-ysu* su ilguoju balsiu, atsiradusiu pagal *ā* ir *ē* kamieno formų modelį.

Dėl iliatyvo su *-sna* poveikio daugiskaitos lokatyvo galūnėje vietoj *-su* ilgainiui imta sakyti *-sa*, taigi pradėtos vartoti formos *laukuosa*, *šakosa*, *žemėsa*, *akisa* resp. *akysa*, *danguosa*. Šis formų pakeitimo procesas prasidėjo dar epochoje iki pirmųjų lietuviškų raštų pasirodymo.

Anksčiausiai formos su *-sa* atsirado vidurinėje lietuvių kalbos ploto dalyje. Vakaruose ir rytinėje Vilniaus krašto dalyje XVI a. jos dar tik ėmė rasti.

Antai Mažvydo gimtojoje žemaičių šnektose jų greičiausiai dar visai nebuvo: Mažvydo raštuose esantys keturi *-sa* pavyzdžiai (sudarantys tik 3% visų šio linksnio daugiskaitos pavyzdžių) laikytini atneštiniais⁷. Vilento, kilusio iš pažemaitės vakarų aukštaičių ploto, raštuose taip pat vartojama formos su *-su* (77%), nors jau vartojamos ir naujosios su *-sa* (23%). Bretkūnas irgi šalia senųjų vartoja naująsias formas: postilėje jos sudaro 20,3%, o biblijoje (remiantis trijų pirmųjų Mozės knygų duomenimis) net 51% visų atitinkamų pavyzdžių. Tačiau naujosios formos Rytų Prūsijos lietuvių raštijoje greit ėmė įsigalėti ir stumti iš vartosenos senąsias: jau J. Rėzos 1625 m. „Psaltere Dovydo“ naujosios formos sudaro net daugiau kaip 80% visų pavyzdžių.

Sunkiau nustatyti, kaip formos su *-sa* plito Vilniaus krašto šnektose. Čia daug kur dar ir dabar tebevartojami senoviniai lokatyvai su *-su*. Seniausias rankraštinis poteris ir 1605 m. anoniminis katekizmas teturi tik *-su*. Tačiau XVII a. pirmojoje pusėje bent dalis vilniškių šnektų jau bus tu-

⁷ Žr. Zinkevičius Z. M. Mažvydo raštų kalba. — Baltistica, 1978, t. 14(2), p. 144.

rėjusios ir formas su *-sa*. Tai rodo jų 9 pavyzdžiai Sirvydo „Punktų sakymų“ II dalyje, leistoje po autoriaus mirties ir taisytoje kitų asmenų vilniškių. Pats Sirvydas (kilimo ne vilniškis, greičiausiai iš ploto į vakarus nuo Anykščių) tevartojo tik formas su *-se*, kurios buvo būdingos ir iš Vilniaus krašto kilusiam J. Jaknavičiui. 1677 m. pasirodžiusiame Belarmino katekizme, verstame nežinomo vilniškių tarmės atstovo, formos su *-sa* jau vyrauja (48% šalia 7% su *-su* ir 45% su *-se*), o prie šio katekizmo pridėtame giesmyne, sudarytame kito artimos šnektos asmens, jos yra vienintelės.

Vidurio Lietuvoje bei vakarinėje rytų aukštaičių tarmės dalyje senųjų ir naujųjų formų konkurencija prasidėjo daug anksčiau. Čia ji vyko dar ikirašytiniu laikotarpiu. Senųjų formų su *-su* XVI–XVII a. šio krašto raštuose jau visai nebėra. Jas išstūmusios formos su *-sa* taip pat tada jau čia tebuvo reliktinės, išstumiamos dabartinių formų su *-se*. Daukšos postilėje formų su *-sa* tėra vos keli pavyzdžiai, peržiūrėtuose „Knygos nobažnystės“ 184 puslapiuose jų visai nerasta, o Chilinskio biblijoje (Naujajame testamente) terasti 25 pavyzdžiai, arba 4%. Sirvydo gimtojoje rytų aukštaičių šnekte jų taip pat greičiausiai nebebuvo.

Iki šių dienų formos su *-sa* geriausiai išliko pietų aukštaičių tarmės plote, kur jos ir dabar tebėra, tik čia atlieka ne vien inesyvo, bet ir iliatyvo funkcijas. Šioje tarmėje abu linksniai ilgainiui visai sutapo: vienaskaitai reikšti dabar vartojama iliatyvo, daugiskaitai – inesyvo forma, pvz., *ainù girion* ir *gyvenù girion*, *važ(i)úoju Marcinkonýsa* ir *gyvenù Marcinkonýsa*.

Pagal tradicinę pažiūrą formos su *-sa* kildinamos iš formų su *-se*, balsio *e* pakeitimas balsiu *a* aiškinamas iliatyvo įtaka. Tačiau tokią pažiūrą reikia reviduoti. Kaip matėme, senųjų raštų analizė rodo, jog formos su *-se* yra naujesnės negu turinčios *-sa*. Taigi pastarąsias (su *-sa*) tenka laikyti lokatyvo su *-su* perdirbiniu iliatyvo formų pavyzdžiu.

Iliatyvo įtaka lokatyvui resp. inesyvui nekelia abejonių. Šių linksnių sąveika akivaizdi. Senuosiuose raštuose turima ir iliatyvo formų, perdirbtų pagal lokatyvo (inesyvo) modelį. Antai seniausiame poterių rankraštyje⁸ skaitome: *peklvafnv* 17 (= *peklusnu*), *Dangvafnv* 18 (= *danguosnu*), net ill. sg. *f3alanv* 6 (= *žalānu*, dabar būtų *žalonu* ‘į žalą’). Čia iliatyvo galūnė *-uosnu* turi *-u* dėl lokatyvo *-uosu*, plg. *Dangwafu* 1 (= *danguosu*). Tokio tipo daugiskaitos iliatyvai vartojami ir 1589 m. hegzametre⁹ (šalia turinčių *-sna*, plg. *žemęfnu* 5, bet *Senifna* 10, *fenifna* 11), taip pat anoniminiame 1605 m. katekizme (visi 10 pavyzdžių su *-snu*). Chilinskio biblijoje šalia iliatyvo pabaigos *-sna* neretai (net 22%) sutinkame *-sne* su *e* iš inesyvo *-se* (vartojama net ill. sg. *wardane* ‘vardan’). Vienas toks pavyzdys aptiktas dar Sirvydo „Punktuose sakymų“ – *biauribefne* II 48₁₂.

Dabar tarmėse inesyvo ir iliatyvo sąveiką bene ryškiausiai rodo pietų aukštaičiai, kur šių abiejų linksnių funkcijos ilgainiui visai sutapo. Be to, didelėje rytų aukštaičių tarmės dalyje nesiskiria abiejų linksnių daugiskaitos forma: vartojami trumpiniai su *-uos*, *-os*, *-ės*, *-ys*, pvz., *pievos* ‘pievose’

⁸ Cituojama iš J. Palionio ir J. Lebedžio paskelbto teksto, žr. Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai. – V., 1963, t. 3, p. 121–122.

⁹ Naudotasi J. Gerulio paskelbtu tekstu, žr. FBR, 1930, t. 10, p. 9.

ir *į pievas¹⁰. Kur formos dar nėra visai sutapusios, inesyvas (lokatyvas) neretai kirčiuojamas kaip iliatyvas, pvz., *laukúose* (*laukúosa*, *laukúosu*) kaip *laukúosna*. Vilniškiai vietomis daugiskaitos iliatyvo variantą *laukúosan* dėl lokatyvo *laukúosu* perdirbo į *laukúosun*. Dar plg. kitų šnektų ill. pl. *laukúosen* su *e* iš *laukuose*.

Šalia lokatyvo formų su *-su* ir naujesnių su *-sa* lietuviai dar turi pasidarę dabar labai populiarių variantą su *-se*, pvz., *laukuose*, *šakose*, *žemėse*, *akise* resp. *akyse*, *danguose*¹¹ resp. *dangūse*¹¹ ir *danguose*. Šių formų galūnėje balsio *e* atsiradimą reikia aiškinti vienaskaitos inesyvo (pvz., *laukè*) įtaka¹².

Anksčiausiai tokios formos imtos vartoti, kaip matėme, vidurinėje lietuvių kalbos ploto dalyje, matyt, dar gerokai prieš pirmųjų raštų pasirodymą. Juk iš šių formų vėliau buvo pasidaryti *laukuosempi* tipo adesyvai, kurie verčia manyti, kad formos su *-se* čia greičiausiai turėtos jau epochoje, kai dar tebebuvo galūnėje išlaikomas sveikas akūtinis **én*.

XVI – XVII a. vidurio Lietuvoje formos su *-se* jau buvo visuotinai įsitvirtinusios. Vakarų Lietuvoje jos ėmė rasti vėliau. Mažvydas ir Vilentas jų dar nevar-tojo. Iš žemaičių autorių bene pirmą kartą jas aptinkame greta varianto su *-sa* Slavočinskio 1646 m. giesmyne. Tačiau greit jos labai išplito. Antai maždaug po šimtmečio pasirodžiusiame „Žiwate“ (1759 m.) jos jau yra visuotinai įsitvirtinusios (sudaro net 97,6%).

Bene lėčiausiai jos skynėsi sau kelią rytų aukštaičių vilniškių tarmės plote, kur iki šiol tebėra išlikusios senovinės formos su *-su*, vietomis jau vartojamos kaip gre-timinės šalia variantų su *-sa* arba *-se*. Formų su *-se* visai nėra didžiojoje pietų aukš-taičių tarmės dalyje, kur įsitvirtino variantas su *-sa*, čia atliekantis ne tik inesyvo, bet ir iliatyvo funkcijas.

Iš tradicijos formos su *-se* lingvistų paprastai traktuojamos kaip postpozicinės, sudarytos prie daugiskaitos akuzatyvo priaugus postpozicijai **én*, taigi *laukuosè* (že. *laukū[n]sè*) kildinama iš acc. pl. **laukúos* (že. *laukú[n]s*) + **én*. Tačiau toks kildinimas nėra tikslus. Jam prieštarauja senųjų raštų duomenys. Kaip matėme, *laukuose* tipo inesyvai pasirodė vėlai, ypač žemaičių, vakarų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių plotuose, ir yra senesnių *laukuosu* resp. *laukuosa* perdirbiniai.

¹⁰ Įdomu, kad du taip sutrumpinto iliatyvo pavyzdžiai aptikti rytų aukštaičių tarmės pagrindu rašytose XVII a. knygoose: vienas Sirvydo „Punktų sakymų“ II dalyje (*Koris medaus lašus lupos tawo* 255_{27–28} ‘medaus koris, lašas į tavo lūpas’), kitas Jaknavičiaus evangelijų 1647 m. leidinyje (*išmintingos ieme alieiaus fuduos* [vėlesniame leidime ištaisyta *fuduofn*] *sawo* 153_{21–23} ‘išmintin-gos [mergos] ėmė aliejaus į savo indus’).

¹¹ Tokios *u* kamieno formos jau senuosiuose raštuose buvo retos (dėl rašybos netobulumo ga-lūnės *-use* negalima atskirti nuo *-ūse*), pvz., *dağufe* DP 516₁₄, DK 44₂₆. Tačiau vietomis jos dar ir dabar tarmėse pasitaiko, pvz., *tuřguse* Jurbarkas, *pietūsè* Rimšė.

¹² Stang Chr. S. Vergleichende Grammatik, S. 186.

Pirmasis tai pastebėjo ir išklėlė Chr. S. Stangas (žr. 12 išnašą), teisingai aiškindamas *-e* atsiradimą vienaskaitos įtaka.

Vienaskaitos inesyvo formų įtaką daugiskaitos inesyvui rodo, pavyzdžiui, vilniškių formos *pievosuj*, *pievosaj*, *pievosbtj* 'pievose', pasidarytos iš *pievosu*, *pievosa*, *pievosbt* (*-sbt* vietoj ryt. *-si* < **-sē*) su pridėtiniu jotu dėl ines. sg. *pievoj*. Tarmėse vietomis net negimininių įvardžių daugiskaitos inesyvas buvo perdirtas pagal vienaskaitos modelį, pvz., *mumỹ*, *jumỹ* Debeikiai, *mūsyjè*, *jūsyjè* Kuršaičio gramatika § 834 arba *mūsẽ(jè)*, *jūsẽ(jè)* Klaipėda, plg. loc. sg. *manỹ*, *tavỹ*, žė. *munẽ(jè)*, *tavẽ(jè)*. Panašiai ir vienaskaitos iliatyvo pavyzdžiu yra pasidaromos daugiskaitos iliatyvo (vietomis net iš inesyvo resp. lokatyvo) formos, pvz., vilniškių *laukúosnan* (su *-n* iš *laukañ*), *laukúosan* (iš inesyvo *laukúosa* su vienaskaitos *-n*), *laukúosun* (*-n* prie loc. pl. *laukuosu*). Dar plg. dial. *pietuseñ* su ill. sg. kirčiu.

Daugiskaitos formos su *-su*, *-sa* ir *-se*, matyt, ilgą laiką konkuravo. Antai Kleinas pirmojoje spausdintoje lietuvių kalbos gramatikoje (1653 m.) rašo: „Dėl daugiskaitos vietos ablatyvų [taip jis vadino daugiskaitos vietininką. – Z. Z.] galūnės lietuvių rašytojų tarpe nėra vieningos nuomonės. Vieni mano, kad jų galūnė turi būti *fu*, kiti – *fe*, tretį – *fa*. Bet man rodosi, kad patogiausia būtų, jei vyr. g. vietos ablatyvai turėtų galūnę *fe*, o mot. g. – galūnę *fa*, pvz., *géráufúfe* vyr. g., *geraufúfa* mot. g. Tai būtų: (1) dėl giminių atskyrimo, (2) dėl kalbos vartojimo, kadangi mūsų kunigaikštystėje [t. y. ano meto Mažojoje Lietuvoje. – Z. Z.] minėtieji vietos ablatyvai niekuomet nevartojami vien tik su galūne *fe*, bet dažniausiai turi galūnę *fa*. O jei tik vienos galūnės būtų laikomasi abiejose giminėse, tai aš pasirašyčiau po *fe*, kadangi ji sutampa su vienask. ablatyvo galūne, kuri taip pat yra *e*¹³. Suprantamas dalykas, greta vartojamos trejopos formos veikė viena kitą. Tą poveikį ypač aiškiai rodo *i* ir *u* kamienų daiktavardžiai, kurių inesyvo formos su *-su* ir *-se* iš seno turėjo skirtingą vokalizmą prieš *s*, pvz., *akisu* ir *akyse*, **turgusu* ir *turgūse*. Dėl aptartos sąveikos ilgainiui atsirado kompromisiniai variantai su *-ise*, *-use*, pvz., *akisè*, *tuřguse*, užfiksuoti įvairiose tarmėse.

Rytų aukštaičių tarmėje vietoj postpozicijos **én* laukiamo reflekso *-i* (plg. ines. sg. *lauki* 'lauke') daugiskaitos inesyvo formose dabar plačiai tariama *-e*. Taigi daugelis rytų aukštaičių galūnės pabaigą taria kaip vakarų aukštaičiai: *laukuose*, *šakose*, *žemėse*, *akyse*, *turguose*. Tik apie Daugėliški, Adučiški, Lazūnus ir (K. Būgos duomenimis) Anykščių bei Kupiškio apylinkėse užfiksuotos rytietiškos *laukuosi* tipo formos. Jų yra ir Sirvydo „Punktų sakymų“ II dalyje (nedaug, vos 3%), kur šiaip jau vyrauja *laukuose* tipas, kuris I dalyje yra vienintelis. Taigi „nerytietiškos“ formos su *-se* rytų aukštaičių plote buvo plačiai įsigalėjusios jau XVII a. pradžioje. Jų atsiradimą lengviausia aiškinti *-si* ir *-sa* kontaminacija, t. y. tarminė galūnė *-se* čia suprastinta kaip *-sia*¹⁴.

¹³ Cituojama iš leidinio Pirmoji lietuvių kalbos gramatika. – V., 1957, p. 434.

¹⁴ Plačiau žr. Zinkevičius Z. Lietuvių dialektologija, p. 238–239 ir Smulkmenos XIV. – Baltistica, 1975, t. 11(2), p. 154.

Postpozicijos prie atitinkamų formų (lokatyvo, akuzatyvo, genityvo) senovėje priaugo kaip enklitikai. Postpozicija *pi* < *pie* enklitinį pobūdį išlaikė iki mūsų laikų, pvz., ad. sg. *miškíe-pi*, *šakái-pi*, *akì-pi*, *dangù-pi*, all. sg. *miškó-pi*, *šakòs-pi*, *akiès-pi*, *dangaūs-pi*, *akmenès-pi*, pl. *miškuǔ-pi*, *šakuǔ-pi* ir t.t. Tokį kirčiavimą rodo Daukšos raštai, anoniminis 1605 m. katekizmas ir šių dienų tarmės. Nėra jokių duomenų, kad praeityje *pi(e)* būtų buvusi kirčiuojama¹⁵.

Inesyvo ir iliatyvo postpozicijos kažkada taip pat turėjo būti enklitikai. Tačiau ilgainiui jas imta kirčiuoti. Šio reiškinio priežastys galėjo būti dvi: 1) Sosiūro – Fortunatovo dėsnio veikimas, pvz., *miškè*, acc. sg. **miškañ + *nã > miškana* (jeigu postpozicija buvo **nã*, o ne **-nã*) ir 2) lokatyvo formų, kirčiuojančių galūnę, įtaka, pvz., pagal *namiē*, *namuosù* imta kirčiuoti ir *namè*, *namuosè*. Galūnės kirčiavimu šios formos gražiai prisiderino prie kitų paradigmos linksnių, kirčiuojančių galūnę, pvz., *namaĩ*, *namũ*, *namaĩs...* *šakà*, *šakòs*, *šakũ*, *šakomis...*

Daugiskaitos iliatyvo formų Sosiūro – Fortunatovo dėsnis nelietė: acc. pl. **miškúos + *nã > miškúosna*. Galbūt todėl šios formos plačiau išlaikė senovinę acc. pl. galūnės kirčio vietą. Tačiau dėl intensyvios inesyvo ir iliatyvo sąveikos ilgainiui turėjo rasti ir *miškuosnà* tipo kirčiavimas. Savo ruožtu dėl iliatyvo *miškúosna* vietomis imta kirčiuoti ir inesyvą *miškúose* (*miškúosa*, net *miškúosu*). Taip atsirado abiejų linksnių kirčio svyravimas.

Tokį kirčio svyravimą rodo jau Daukšos postilė: čia *miškuosè* tipo inesyvai sudaro 84%, *miškúose* – 16% visų kirčiuotų pavyzdžių; atitinkamai iliatyvai *miškúosna* – 82%, o *miškuosnà* – 18%. Kad anuomet tokio svyravimo būta ne tik vidurio, bet ir rytų Lietuvoje (iš vakarų Lietuvos neturime kirčiuotų tekstų), rodo 1605 m. katekizmo duomenys: jame iš esamų 7 kirčiuotų daugiskaitos lokatyvo pavyzdžių 3 yra *miškuosù*, 3 *miškúosu* tipo ir vienas pavyzdys su kirčiuotas abejaip (*ió fú* 73₁₁ 'jose'); iš esamų 3 daugiskaitos iliatyvo pavyzdžių 2 yra *miškúosnu* ir 1 *miškuosnù* (parašytas taip: *pažémefnú* 28₇) tipo.

Ilgainiui vakarų Lietuvos tarmėse įsigalėjo formos su kirčiuota daugiskaitos inesyvo postpozicija: *miškuosè*, *šakosè*, *akysè*, *danguosè*. Daugiskaitos iliatyvo formų šiose tarmėse neišliko. Kaip jos praeityje čia buvo kirčiuojamos, nežinome.

Rytų Lietuvoje daug kur ilgainiui įsigalėjo „iliatyvinis“ abiejų linksnių kirčiavimas: ines. pl. *miškúose*, *šakóse*, *akýse*, *dangúose* kaip ir ill. pl. *miškúosna*, *šakósna*, *akýsna*, *dangúosna*. Tik rytų aukštaičių vilniškių šnektose šalia iliatyvo *šakósna* (ir su *-ósnan*, *-ósan*, *-ósun*) lokatyvas daug kur tebekirčiuojamas *šakosù* (vietomis ir *šakosà*, *šakosè*), nors pasitaiko ir gretiminis *šakósu* (resp. *šakósa*, *šakóse*) kirčiavimas. Apskritai čia nemaža įvairavimo. Antai Adučiškyje šalia *lau-*

¹⁵ P. Arumos prieš pusšimtį metų Kamojuose (Baltarusijos TSR) užrašyta asmeninio įvardžio ad. pl. forma *mūspi* (Arumaa P. Untersuchungen, S. 91) yra naujadaras, kirčio požiriu priderintas prie gretiminės formos *mūsip*.

kuōs (gal iš *laukuosù*?) sakoma ir *laukiuose*. Zieteloje kirčiuojama ill. pl. *tuosnà*, f. *tosnà*, bet *katruosna*, *laukiuosna*, f. *katrosna*, *šakosna*.

Dideliame rytų aukštaičių tarmės plote (į šiaurę nuo Raguvo – Ukmergės – Molėtų – Salako linijos), kur vartojamos sutrumpintos ir sutapusios inesyvo ir iliatyvo formos (*pievos* ‘pievose’ ir ‘į pievas’), oksitonų inesyvo galūnė dabar daugiausia tariama tvirtapradiškai (priegaidė čia ne visur ryški), o iliatyvo – tvirtagališkai, taigi ines. pl. *miškiuos*, ill. pl. *miškiuōs*. Gal čia *-uōs* priderinta prie ill. sg. *-añ*?

Išnagrinėję daugiskaitos inesyvo formų darybą (bei kirčiavimą) ir jų santykį su lokatyvo formomis, galime pereiti prie daugiskaitos adesyvo formų, daromų iš inesyvo resp. lokatyvo, apžvalgos. Pradėkime nuo duomenų seniausiuose kalbos paminkluose.

Mažvydo raštuose tėra vienintelis daugiskaitos adesyvo pavyzdys: (čia pateikiamas su kontekstu) *Diewas gijmditofis* [vietoj *gijmditojis*. – Z. Z.], *Diewas gymditas*, *abijufump Dwaffie schwentoghi Deiwistes drauginikie* 324₁₈–325₃. Lotyniškas atitikmuo: *Deus genitor*, *Deus genitus*, *in vitro que Sacer Spiritus Deitate focius*. Forma *abijufump* skaitytina *abijūsump*. Ji yra žemaitiško tipo daugiskaitos adesyvas (aukštaitiškas atitikmuo būtų **abiejuosump*), padaryta iš daugiskaitos lokatyvo žė. *abijūsu* (plg. ad. sg. darybą: *namie-pi*) su *-m-* greičiausiai iš daugiskaitos aliatyvo formų. Matyt, senesnė ad. pl. forma **abijūsup* buvo perdirbta į *abijūsump* dėl aliatyvo *mūsump* įtakos. Šių abiejų formų sąveiką rodo all. pl. formos *mūsump* vartojimas ir adesyvui reikšti (3 atvejai iš 10), pvz., *Schweſkies muſump tawa wardas* 50₈, *muſump daug est ghreku* 342₁₂, *Giwenk muſump Dwaffe schwenta* 383₁₀. Forma *abijūsump* gražiai derinosi prie *mūsump*.

Mažvydo pusbrolio Viento, rašiusio pažemaitės vakarų aukštaičių tarme, raštuose yra du daugiskaitos adesyvo pavyzdžiai: *Bet didžio garbe* (= didžioje garbėje) *tatai anūſump buwa* VE 27₈, *Ir jra... Diewas wienas, kursai dara wiſ wiſūſump* VEE 107₁₄. Formos *anūſump*, *wiſūſump*, skaitytinos *anuosump*, *wisuosump*, yra tokios pačios darybos aukštaitiški daugiskaitos adesyvai, kaip ir Mažvydo žemaitiškasis *abijūsump*. Tokių formų dar pastebėta Volfenbiutelio postilėje (pvz., *βmonesumpi*¹⁶ 243) ir Daukšos postilėje (*žmoneſūmp*’ 29₃₄, *wiſsókiouſump* 45_{29–30} – rodos, tik šie 2 pavyzdžiai). Jų kilmei apibūdinti netinka tradicinis formulavimas, kad daugiskaitos adesyvo formos esančios padarytos iš inesyvo + postpozicija *-pi(e)*. Iš tikrųjų šios formos kilo ne iš daugiskaitos inesyvo, bet iš senojo lokatyvo su galūne *-su*. Juk *laukuose* tipo daugiskaitos inesyvo formų Mažvydo ir Viento raštuose dar visai nebuvo, o pasitaikantys *miškiuosa* tipo vie-

¹⁶ Šį pavyzdį nurodo P. Aruma (Untersuchungen, S. 157). Postilės rankraštis (ir jo fotografuotinė kopija) šio straipsnio autoriui buvo neprieinamas.

tininkai, kaip matėme, tėra lokatyvo *miškuosu* perdirbiniai. Todėl reikia atmesti ir tradicinį aiškinimą, pagal kurį nagrinėjami daugiskaitos adesyvai su *-sumpi* esą senesnių su *-sempi* perdirbinys dėl loc. pl. *-su* įtakos. Iš tikrųjų jie yra ne perdirbinys iš *miškuosempi* tipo adesyvo (kurio vakarų Lietuvoje nebuvo), bet istoriškai senesni daugiskaitos adesyvo variantai, padaryti iš senovinio lokatyvo.

Į akis krinta aptariamose daugiskaitos adesyvo formos vartojimo retumas: senuosiuose raštuose iki šiol rasti tik keli nurodyti pavyzdžiai. Pažymėtina, kad šios formos visai nėra tuose rytų aukštaičių vilniškių autorių darbuose, kur vartojami lokatyvai su *-su*, taigi anoniminiuose 1605 m. ir Belarmino katekizmuose. Nėra jos ir vėlesniuose žemaičių bei vakarų aukštaičių autorių raštuose. Traktuoti ją kaip benykstančio daugiskaitos adesyvo žemaičių ir pažemaitės aukštaičių plote relikta neleidžia vėlesni to krašto autoriai, gausiai vartojantys *miškuosampi* tipo adesyvą. Todėl tenka manyti, kad tose lietuvių kalbos tarmėse, kur anuomet tebebuvo vartojamas senasis daugiskaitos lokatyvas su *-su* (taigi žemaičių, vakarų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių), ėmė rasti daugiskaitos adesyvo formų, daromų iš to lokatyvo. Tos formos nespėjo plačiai įsigalėti, nes greit pats lokatyvas su *-su* imtas keisti naujesniais perdirbiniais.

Ėmus vietoj *laukuosu* tipo lokatyvo vartoti perdirbinį *laukuosa*, atsirado ir iš o padarytas daugiskaitos adesyvas *laukosampi*. Taigi pastarojo negalima kilinti (taip paprastai daroma) iš tada šiose tarmėse dar nebuvusio adesyvo *laukuosempi*, aiškinant *a* atsiradimą vietoj *e* inesyvo *laukuosa* įtaka. Toks tradicinis aiškinimas atmestinas.

Adesyvą *laukosampi* anuomet gausiai vartojo suaukštaitėjęs žemaitis S. Vaišnoras „Žemčiugoje teologiškoje“¹⁷ (nors čia šalia lokatyvo su *-sa* dar pasitaiko senesnis su *-su*, sudaręs 9,5%), pvz., *kudikiūfamp* 58b₁, *iūfamp* 10a₂, *kitūfamp* 136₅, *Schwentūfamp* 94a₁, *ifshrinktufamp* 133a₄ (žemaitiško tipo?), *žmonefamp* 182b₆. Tokius daugiskaitos adesyvus vartojo, tiesa, ne taip gausiai, ir Rytų Prūsijos vakarų aukštaitis Bretkūnas. Jo postilėje iš viso rasti tik šie ad. pl. pavyzdžiai: *βmonefamp* I 169₈, *βmonifamp* I 162₁₁, 163₁₁. Pažymėtina, kad daugiskaitos lokatyvo čia dar dažnesnės formos su *-su* (79%) negu su *-sa*!

Iš to, kas čia buvo pasakyta, matyti, jog tipišką *laukuosempi* tipo adesyvo formų, padarytų iš ines. pl. **laukuosen* ir postpozicijos *-pi* < *-pie*, vakarų Lietuvos autorių raštuose visai nėra. Nevartojo jų ir iš rytų aukštaičių tarmės ploto kilę senieji autoriai (Sirvydas, Jaknavičius ir kt.), kurių darbuose iš viso jokių vardažodžio

¹⁷ Pažymėtina, kad čia ad. pl. formos (jos visos šio tipo) palyginti dažnos, sudaro net 37% visų adesyvo (taigi ir vienaskaitos) pavyzdžių. Kituose senuosiuose raštuose tasai procentas svyruoja nuo 3 iki 19.

daugiskaitos adesyvų nerasta, greičiausiai autoriai jų ir nevartojo¹⁸. *Laukuosempi* tipo adesyvo formas randame tik vidurio Lietuvos (Kėdainių krašto) raštijoje, taigi toje, kur buvo įsigalėję inesyvai su *-se*. Tačiau, matyt, ir vidurio Lietuvoje ne visur šio tipo adesyvai anuomet buvo vienodai gyvai vartojami. Labai populiarūs jie Daukšos raštuose. Jo postilėje formos su *-semp* (rašoma *-semp*, *-semp*, *-siamp*¹⁹, *-siamp*) pavartotos net apie 140 kartų²⁰. Tačiau Petkevičiaus katekizme, Chilinskio biblijoje (Naujajame testamente) ir peržiūrėtoje „Knygos nobažnystės“ dalyje nerasta nei vieno šio tipo (ir apskritai jokio vardažodžio) daugiskaitos adesyvo pavyzdžio. Formų su *-semp* struktūra tokia: *laukuosemp*, *šakosemp*, *žemėsemp*, *akysemp*, *dangūsemp* resp. *danguosemp* < ines. pl. **laukuosen* + **pi(e)*, **šakāsen* + **pi(e)*, **žemēsen* + **pi(e)*, **akīsen* + **pi(e)*, **dangūsen* + **pi(e)*.

Kadangi Daukšos postilė yra kirčiuota, tai galime nustatyti ir šių dabar gyvojoje kalboje jau išnykusių formų kirtį. Daugiskaitos adesyvo kirčiavimas, žinoma, susijęs su inesyvo, iš kurio jis padarytas, kirčiu. Oksitonų inesyvai dabar kirčiuojami dvejopai: *laukuosè* (vakarų Lietuva) ir *laukúose* (rytų Lietuva). Matėme, kad Daukša oksitonų daugiskaitos inesyvo galūnę dažniausiai kirčiavo *-uosè* (84%), rečiau *-úose* (16%). Atitinkamai ir adesyvo galūnę Daukšos postilėje dažniausiai kirčiuojama *-uosémp*²¹ (net 91% visų kirčiuotos galūnės atvejų), pvz., *iūfēmp* 40₅, *šėnūfiámp* 369₃₄, *tautofiámp* 373₁₄, *žmonefiámp* 45₂₈, *krutifiámp* 425₂₂, *krikβ-cžionifiámp* 140₁₇. Daug rečiau postilėje kirčiuojama *-úosemp* (tik 9%), pvz., *wi-fsôfiamp* 333₂₀. Taigi dabar skaitant bei pateikiant senųjų raštų duomenis, visuotinai įsigalėjęs paprotys kirčiuoti *laukúosemp(i)*²² yra dirbtinis. Toks kirčiavimas anuomet nebuvo vyraujantis, juo labiau vienintelis. Jį lingvistai įsivedė dėl dabartinio rytų Lietuvos inesyvo *laukúose* poveikio.

Kirčiuoti *laukúosempi*, suprantama, anuomet galėjo tik ten, kur buvo inesyvas *laukúose*, tik abejotina, ar plačiai. Juk Sirvydo ir Jaknavičiaus raštuose šalia *laukuose* tipo inesyvo (kirtis nežinomas) visai nėra jokio vardažodžių daugiskaitos adesyvo. Neturi jo ir kiti rytų Lietuvos autorių tekstai. Tačiau vietomis *laukuosemp(i)* tipas anuomet rytų Lietuvoje galėjo būti vartojamas. Taip

¹⁸ Manyti, kad jų nepavartojo atsitiktinai, neleidžia palyginti nemaža veikalų apimtis. Daugiskaitos adesyvo formos (jas turinčiuose) senuosiuose raštuose sudaro apie 18% visų adesyvo (ir vienaskaitos) pavyzdžių (atskiruose veikaluose svyruoja nuo 3% iki 19%). Taigi Sirvydo „Punktuose sakymų“ jų proporcingai turėtų būti bent apie 30, Jaknavičiaus evangelijose – apie 10, jeigu tik šių autorių gimtosiose šnektose tos formos būtų buvę vartojamos.

¹⁹ Vieną kartą parašyta klaidingai *-siamp* (63₃₉).

²⁰ Čia tėra vos keli pavyzdžiai su *-sump* (nurodyti p. 30) ir *-samp* (*phariziuβūfamp* 45₂₈).

²¹ Priegaidė rekonstruota.

²² Deja, taip elgėsi ir šio straipsnio autorius lietuvių kalbos istorinės gramatikos vadovėlyje, žr. Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorinė gramatika. – V., 1980, t. 1, p. 260, 268 ir kt.

manyti verčia naujaisiais laikais Lazūnų šnektoje užrašyta forma *juosemp*²³ 'pas juos' (deja, nekirciuota) ir *jūsemp*²⁴ 'pas jus' (su šaknies kirčiu).

Vardažodžių daugiskaitos adesyvo formos (kokios jos bebūtų) iš mūsų raštų gana anksti išnyko. Jų jau neberandame žemaičio Slavočinskio giesmyne (1646 m.), vakarų aukštaičio Kleino gramatikoje (1653 m.), vidurio Lietuvos raštijos atstovo Chilinskio 1657–1660 m. verstoje biblijoje (bent Naujajame testamente). Tačiau ilgiau negu vardažodžių išliko asmeninių įvardžių (I ir II asmens) adesyvo formos. Jas reikia atskirai aptarti, juo labiau kad ir jų daryba gerokai skiriasi.

Pirmiausia konstatuotina, kad I ir II asmens įvardžių daugiskaitos adesyvo formos senuosiuose raštuose vartojamos palyginti dažnai. Antai Daukšos postilėje jos sudaro 45% visų daugiskaitos adesyvo pavyzdžių, Bretkūno postilėje – net 75%, o Chilinskio biblijoje (Naujajame testamente), Sirvydo „Punktuose sakymų“, Jaknavičiaus evangelijose ir Belarmino katekizme tik jos ir tevirtojamos, kitokių daugiskaitos adesyvo formų čia iš viso nėra. Panašiai dideliu vartojimo dažnumu pasižymi ir šių įvardžių vienaskaitos formos²⁵. Taip yra todėl, kad šie įvardžiai pavaduoja gyvas būtybes reiškiančius daiktavardžius, o adesyvo formas kaip tik ir buvo labiausiai linkstama vartoti kalbant apie gyvasias būtybes: tokia vartosena senuosiuose raštuose sudaro nuo 70% iki 100% visų atvejų. Dabar adesyvą išlaikiusiose Baltarusijos TSR lietuvių salelėse tik tokia vartosena tėra, ir mums rūpimų įvardžių daugiskaitos adesyvo formos čia gana gyvai tebevirtojamos (vardažodžių daugiskaitos adesyvo nebėra).

Antras dalykas, kurį reikia turėti prieš akis, yra tai, jog priešingai negu adesyvo, daugiskaitos inesyvo formų, padarytų iš I ir II asmens įvardžių, senuosiuose raštuose beveik visai nėra. Mažvydo, Vilento, Daukšos²⁶, Chilinskio, Sirvydo, Jaknavičiaus ir 1605 m. bei Belarmino katekizmuose nerasta nei vieno pavyzdžio. Dabartinių formų *mumyse*, *jumyse* XVI–XVII a. raštuose iš viso nepavyko aptikti. Užfiksuoti tik keli pagal vienaskaitos modelį sudaryti *mūsuję* tipo pavyz-

²³ Jablonskis J. Rinkiniai raštai. – V., 1957, t. 1, p. 644.

²⁴ Laigonaitė A. Pašalio vietininkai dabartinėje lietuvių kalboje. – Kn.: Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai. V., 1957, p. 30.

²⁵ Pastebėtina, kad pagal jų modelį kartais (ypač vėlesniuose tekstuose) perdirbami daiktavardžių ir kitų kalbos dalių adesyvai, pvz., „Punktuose sakymų“ skaitome *Wießpatimp* II 211₁₀, Slavočinskio giesmyne *kurimp* I 54₅, *Maloningamimp* II 20₁₂, „Žiwate“ *Diewimp* 292₂₂ (plg. *manimp*, *tavimp*, *savimp*). Dar plg. Petkevičiaus katekizmo hibridą *Poniemp* 58₁₅. Pasitaiko ir priešingas atvejis: asmeninių įvardžių vienaskaitos formos perdirbamos pagal daiktavardžių adesyvo (su galūne *-iep*) modelį: *maniep*, *taviep*, *saviep*. Be Arumaa P. Untersuchungen, S. 141–142 nurodytų šaltinių, tokios formos dar aptiktos 1759 m. „Žiwate“ ir J. Rupeikos „Jono iš Svisločės“ 1823 m. vertime (čia yra net ad. pl. *mūsaip* 104₅, plg. ad. sg. *šakaip*).

²⁶ Jei neskaitysime neaiškiai atspaustos formos *múfy* DP 47₂₁.

džiai Bretkūno postilėje (*muſuie* I 404₂₀, *iufuie* I 310₂₃, II 93₅, 370₂₂) ir *mūsuose* tipo – Kleino gramatikoje (*muſūfe*, *iufūfe*).

Bemaž nevartojant mums rūpimų įvardžių daugiskaitos inesyvo, juo labiau nesant senovinio lokatyvo su *-su*, žinoma, negalėjo būti pasidarytos įprastiniu būdu ir daugiskaitos adesyvo formos. Teko ieškoti kitokių darybos kelių. Elgtasi kele-riopai.

Mažvydo raštuose adesyvui reikšti vartojama daugiskaitos aliatyvo forma *mūsump* resp. *jūsump* (pavyzdžiai pateikti p. 30). Taip verčiamasi ir Slavočinskio giesmyne, pvz., *Mazgok muſump biauribes* I 127₁₃, *Trink muſump kaltibe* II 90₁₀. Tokia vartoseną užfiksuota ir dabartinėse Dieveniškų (*mūsump*, *mūsump*) bei Gervėčių (*mūšunk*, *mūšūnk*) šnektose.

Čia, be to, dar vartojama gretiminė forma be *-m-*, t. y. *mūsup* Dieveniškės, *mūsūk* Gervėčiai (ir kompromisinė *mūsūmp* resp. *mūsūnk*), atsiradusi greičiausiai siekiant atskirti adesyvą nuo aliatyvo. Iš raštų žinomas vienintelis šios rūšies pavyzdys Vilento „Evangelijose bei epistolose“: *Tewas muſu wiſſu, kuris eſt ... ir yufupi wiſūfu* 116₁₇. Sunku patikėti tyrinėtojų kartais daroma prielaida, kad formoje *mūsup* resp. *mūsūk* slypėtų senovinė loc. pl. forma **mūsu* (su tokiu pačiu *-su* kaip *šakosū*), nes tokio lokatyvo niekur neužfiksuota ir vargu ar jis iš viso galėjo kada nors būti lietuvių kalboje.

Pagal vienaskaitos *manipi*, *tavipi*, *savipi* modelį buvo pasidaryta ir daugiskaita *mūšipi*, *jūšipi*. Šio tipo forma vartojama žemaičio Vaišnoro, Rytų Prūsijos vakarų aukštaičių Bretkūno ir Jono Rėzos, taip pat vidurio Lietuvos atstovo Daukšos (šalia dažnesnės *mūšimp*) raštuose. Užfiksuota ji ir dabartinėse Zietelos bei Kamojų (BTSR) šnektose, kur kirčiuojama dvejopai: *mūšip* ir *mūšip*. Atrodo, dvejopai kirčiavo jau Daukša.

Kadangi šalia vienaskaitos *manipi*, *tavipi*, *savipi* buvo ir variantas *manimpi*, *tavimpi*, *savimpi*, tai ir šalia daugiskaitos *mūšipi*, *jūšipi* pasidaryta *mūšimpi*, *jūšimpi*. Šis variantas labiausiai įsigalėjo ano meto vidurio Lietuvoje. Ypač jis dažnas Daukšos postilėje²⁷ (83% šalia *mūšip* 17%) ir Chilinskio biblijoje (Naujajame testamente 99% šalia *mūšp*, *jūšp* 1%). Užfiksuotas (šalia kitų) ir dabar Zietelos šnektoje, kur kirčiuojama *mūšimp* ir *mūšimp*. Dvejopai kirčiavo jau Daukša, pvz., *mūšimp* 607₄₃ ir *mušimp* 98₂₄.

Pagal gimininio įvardžio formų *tampi* šalia *tami(m)pi* modelį ir šalia *mūsi(m)pi*, *jūsi(m)pi* anksti buvo pasidaryta *mūšpi*, *jūšpi*. Toks variantas labiausiai buvo įsigalėjęs lietuvių kalbos ploto rytuose (jį vieną tevartojė Sirvydas, Jaknavičius ir Belarmino katekizmo vertėjas), bet gana plačiai turėtas ir vidurio Lietuvoje (šalia *mūšimp*, *jūšimp* vartojamas Petkevičiaus katekizme, „Knygoje nobažnystės“ ir Chilinskio biblijoje). Iki šių dienų išliko Lazūnų šnektoje, kur dabar paprastai

²⁷ Daukša kartą su *-simp* pavartojo net daiktavardį: *žmoneſimp* 67₅.

kirčiuojama *mūsp*, *jūsp*. Čia visur vartota (Lazūnuose tebevartojama) ir gimininių įvardžių forma *tamp(i)*. Tai paremia nurodytą formos *mūsp(i)* kilmės aiškinimą, kurio laikėsi Chr. S. Stangas ir kai kurie kiti tyrinėtojai, ir kalba prieš ne kartą keltą hipotezę, jog formoje *mūspi* slypis daugiskaitos akuzatyvas (beje, jis čia būtų nesuprantamas) **mūs*, išplėstas postpozicija *pi(e)*.

Elementai *mūs-*, *jūs-*, esantys formose *mūspi*, *jūspi*, iš tikrųjų senovėje vietomis galėjo būti palaikyti daugiskaitos akuzatyvu (plg. la. *mūs*, *jūs*), dėl to atitinkami *mani-*, *tavi-*, *savi-*, esantys vienskaitos adesyvo formose *manipi*, *tavipi*, *savipi*, galėjo būti traktuojami kaip vienskaitos akuzatyvas. Galima net įtarti, kad dėl tos priežasties rytų Lietuvoje atsirado acc. sg. formos *mani* 'mane', *tavi* 'tave', *savi* 'save', nes neretai keliama minčiai, jog acc. sg. *mani* išsirutuliojęs iš **mané*, prieštarauja šios formos nesutapimas su *-*é* virtimo -i izofona. Pvz., apie Palomenę, Žaslius sakoma *mani* šalia loc. sg. *miškè*, instr. sg. *lapè* (ne **miški*, **lapi*).

Pabaigai dar keletas pastabų apie postpozicinių vietininkų formos trumpinimą.

Šalia ines. sg. *šakojè*, *geramè*, pl. *šakosè*, ill. sg. *šakonà*, pl. *šakósna*, ad. sg. *šakáipi*, pl. *šakosempi*, *mūsi(m)pi*, *mūspi*, all. sg. *šakõspi*, pl. *šakuĩpi* ilgainiui lietuvių kalboje atsirado trumpesnės formos *šakõj* (ir *šakõ*), *geramĩ*, *šakõs*, *šakõn*, *šakósn*, *šakáip*, *šakosemp*, *mūsi(m)p*, *mūsp*, *šakõsp*, *šakuĩp*. Šio reiškinių svarbiausia priežastimi reikia laikyti pastangas išlyginti paradigmą. Mat postpozicinių vietininkų formos buvo vienu ar net dviem skiemenimis ilgesnės už kitas, vyraujančias, paradigmos formas, plg. *šakojè*, *šakosempi* ir *šakà*, *šákq*, *šakũ*. Taigi postpozicinių vietininkų trumpinimas iš esmės nesiskiria nuo trumpinimo kitų linksnių ar asmenų, turinčių ilgesnes paradigmos formas, pvz., dat. sg. *gerāmui* → *gerám*, pl. *geriēmus* → *geriēms*, instr. sg. *sūnumi* → *sūnuĩn*, 1. pl. *sūkame* → *sūkam*, 2. pl. *sūkate* → *sūkat*²⁸.

Atsiradus trumpam variantui, kurį laiką greta vartojamas ir senasis ilgasis, kol jį patogesnis trumpasis ilgainiui išstumia iš vartosenos. Sutrumpintosios formos įsigalėjimui bei sveikosios išnykimui tam tikrą reikšmę turi galūnės kirtis ir fonetinis jos tarties patogumas, plg. greitesnį datyvų *gerāmui*, *geriēmus* pakeitimą trumpesniais *gerám*, *geriēms* negu atitinkamų inesyvų *geramè*, *šakojè*, *šakosè* (su galūnės kirčiu) keitimą trumpesniais *geramĩ*, *šakõ(j)*, *šakõs* arba platesnį sveikosios ill. pl. formos *šakósna* vartojimą negu trumpinio *šakósn* (nepatogus tarti *-sn* junginys).

Senųjų raštų analizė rodo, jog iš visų postpozicinių vietininkų intensyviausiai trumpėjo adesyvo ir aliatyvo formos. Mat jų postpozicija *-pi(e)* nebuvo kirčiuoja-

²⁸ Lenkų kalbininkas Vitoldas Mančakas kai kurių iš šių formų sutrumpinimą motyvuoja vartojimo dažnumu (nieregularny rozwój fonetyczny spowodowany frekwencją), žr. Mańczak W. Praeterita litewskie typu *norė(j)*, lotewskie typu *gā(j)* i staropruskie typu *ebs(i)gnā*, *signai*. — ABSI, 1979, t. 12, str. 81–89. Postpozicinių vietininkų atveju toks aiškinimas netinka, nes jų formos kalboje anaipol nedažnai vartojamos.

ma. Jau XVI–XVII a. raštuose ištiesai vyrauja šių linksnių trumposios formos su *-p* (*miškóp, miškíep...*), pvz., Mažvydo raštuose jos sudaro 79% atitinkamų pavyzdžių, Vilento raštuose – 68%, Bretkūno postilėje – 67%, Petkevičiaus katekizme – 80%, Sirvydo „Punktuose sakymų“ – 94%, Daukšos postilėje – 99%, o Chilinskio biblijoje (Naujajame testamente), 1605 m. katekizme ir Slavofinsko giesmyne – net 100%. Iš atskirų tekstų analizės matyti, kad kiek lėčiau buvo trumpinamos tos šių linksnių formos, kurių postpozicija buvo po priebalsio *s* (pvz., *šakōs-pi, akiēs-pi, dangauš-pi, manēs-pi...*), iš dalies ir po *m* (pvz., *vaikuñ-pi, laukuosem-pi*), negu po balsių (pvz., *laukó-pi, laukíe-pi* ir kt.). Tai susiję su tarties sunkumais. Antai Bretkūno postilėje pozicijoje po *s* buvo sutrumpinta tik 54%, po *m* – 62%, o po balsių – 78% atitinkamų pavyzdžių. Panaši padėtis ir Sirvydo „Punktuose sakymų“ (atitinkamai 89%, 91% ir 100%), Jaknavičiaus evangelijose (84%, 100% ir 100%). Tačiau taip yra ne visuose tekstuose. Ypač išsiskiria Mažvydo ir Vilento raštai, kur po *s* resp. *m*, atvirkščiai, trumpinama net dažniau negu po balsių. Antai Mažvydo raštuose pozicijoje po *s* sutrumpinimai sudaro net 82%, po *m* – 78%, o po balsių – tik 76%, Vilento raštuose atitinkamai yra 77, 70 ir 62%. Mažvydui galėjo tam tikrą reikšmę turėti eilėdara: giesmėse juk reikėjo išlaikyti reikiamą skiemenų skaičių eilutėje. Bet ir proza rašyti Vilento tekstai rodo, kad tarties nepatogumai trumpinimui ne visuomet turėdavę žymesnės reikšmės.

Iliatyvo intensyviau buvo trumpinamos vienaskaitos formos: senuosiuose raštuose apskritai *miškañ* tipas jau buvo beištumias iš vartosenos *miškanà*. Tačiau pasitaiko įvairavimo. Antai Vilento raštuose sutrumpintieji vienaskaitos iliatyvai tesudaro tik 41% (taigi vyrauja sveikieji), Bretkūno postilėje – 49%, bet Mažvydo raštuose – jau 91%, Chilinskio biblijoje (NT) – 92%, Daukšos postilėje – 99%, Sirvydo „Punktuose sakymų“ – 99,6%, Jaknavičiaus evangelijose, 1605 m. ir Belarmino katekizmuose – netgi 100%. Dabar tarmėse jie jau visuotinai įsigalėjo, formos su išlaikytu *-a* tepasitaiko tik vietomis lietuvių kalbos ploto pietryčių pakraščiuose, paprastai senųjų žmonių kalboje.

Daugiskaitos iliatyvo formos buvo trumpinamos daug lėčiau. Matyt, trumposioms įsigalėti trukdė nepatogi tarti *-sn* samplaika, pvz., *miškúosn*, be to, ilgąsias formas galėjo palaikyti inesyvo resp. lokatyvo pavyzdžiu atsirandęs galūnės balsio kirčiavimas, pvz., *miškuosnà (miškuosnù)*. Vilento raštuose, Bretkūno postilėje, Chilinskio biblijoje (NT), 1605 m. ir Belarmino katekizmuose vartojamos tik sveikosios formos. Tačiau kai kuriuose senuosiuose tekstuose jau gana dažni ir sutrumpintieji variantai, pvz., Sirvydo „Punktuose sakymų“ jie sudaro 14%, Mažvydo raštuose – 25%, Jaknavičiaus evangelijose – net 61%, Daukšos postilėje – 63% visų pavyzdžių. Matyt, daug kur pabaigos garsus *-sn* imta tarti *-sñ*. Iš čia dabartinių tarmių *-sin* ir net *-sen, -san, -sun* (su *e, a, u* dėl daugiskaitos inesyvo resp. lokatyvo įtakos).

Inesyvo taip pat intensyviau buvo trumpinamos vienaskaitos formos. Vardžodžių *ā* ir *ē* kamienų galūnės *-oje*, *-ėje* Mažvydo raštuose dar labai dažnai (apie 90% pavyzdžių) išlaikomos sveikos. Bet tai, matyt, tik iš dalies atspindi jo gimtosios žemaičių šnektos būklę, nes katekizme sveikosios formos yra daug retesnės (60%) negu vėlesniuose, labiau suaukštaitintuose, raštuose (90% ir daugiau). Pažymėtina, kad sutrumpintosios formos, ypač katekizme, paprastai nebeturi ir joto (*šakō* ‘šakoje’ tipas), kaip šių dienų žemaičių tarmėje.

Vilento raštuose taip pat beveik pusė (46%) visų vienaskaitos inesyvo pavyzdžių turi sutrumpintas ir be joto formas. Tačiau Bretkūno postilėje, priešingai, vyrauja pilnosios galūnės: sutrumpintosios (paprastai *-oj*, *-ėj*, retai *-o*, *-ė*) tesudaro tik kiek daugiau negu 5%.

Daukšos postilėje irgi dažniau vartojamos formos su sveikomis negu su sutrumpintosiomis (*-oj*, *-ėj* 31%) galūnėmis. Tačiau tos pačios tarmės pagrindu parašytame Petkevičiaus katekizme vaizdas kitoks: čia vyrauja ne sveikosios, bet sutrumpintos galūnės (*-oj*, *-ėj* 93%). Taip galėjo atsitikti dėl eiliuotos kalbos (nemažą teksto dalį sudaro giesmės), t. y. dėl vertėjo pastangų išlaikyti reikiamą skiemenų skaičių eilutėje.

Rytų aukštaičių kilmės autoriai (Sirvydas, Jaknavičius ir kt.) irgi daug dažniau vartoja sutrumpintąsias (90% ir daugiau) negu sveikąsias formas.

Dabartinėse tarmėse visuotinai įsigalėjo trumpieji variantai (vakarų Lietuvoje *-o*, *-ė*, rytų – *-oj*, *-ėj*), nors bendrinėje kalboje iš tradicijos norminėmis laikomos sveikosios formos. Tarmėse pastarosios pasakomos tik vietomis vakarų aukštaičių tarmės plote, daugiausia bendrinės kalbos bei raštų įtakoje.

Sunkiau spręsti apie *i* kamieno galūnės trumpinimo eigą tiek dėl pavyzdžių negausumo nagrinėjamuose raštuose (žemaičių ir pažemaitės aukštaičių tekstuose, be to, dar nesiskiria nuo atitinkamos *ē* kamieno galūnės), tiek ir dėl pačių formų neaiškumo (pvz., iš rašybos sunku atskirti *-yje*, *-yj*, *-y* nuo *-ije*, *-ij*), ypač rytų aukštaičių autorių veikaluose (čia galūnė *-yje* resp. *-ije* virto *-yji*, *-iji*, sunkiai atskiriama nuo *-yj*, *-ij*).

Daiktavardžių *u* kamieno formos irgi nedažnos, ne visuose tekstuose yra pavyzdžių. Sutrumpintas galūnės *-uje* variantas *-uj* Daukšos postilėje tesudaro vos 3%, Bretkūno postilėje – 12%, Vilento raštuose – net 50%, Chilinskio biblijoje (NT) – 84%, Petkevičiaus katekizme – 79%, o rytų aukštaičių kilmės autorių tekstuose net apie 100%. Dabar tarmėse, kaip ir *i* kamieno, ištiesai įsigalėjo sutrumpintas variantas, sveikasis paprastai pasakomas tik bendrinės kalbos įtakoje.

Pronominalinė vienaskaitos inesyvo galūnė *-ame* (*tamè*, *geramè*...) XVI–XVII a. raštuose paprastai išlaikoma sveika: sutrumpinimo (*tañ*, *gerañ*...) atvejai labai reti, daugiausia pasitaiko eiliuotoje kalboje. Dabar tarmėse jau daug kur sakoma ir *tañ*, *gerañ*.

Daugiskaitos inesyvo (lokatyvo) formos senesiuose raštuose apskritai netrumpinamos. Matyt, oksitonų daugiausia kirčiuotas galūnės balsis, taigi *miškuosù* (*miškuosà*, *miškuosè*). Trumpinimo atvejų beveik nėra. Pvz., Daukšos postilėje iš bemaž pusantro tūkstančio pavyzdžių rastas vos vienas sutrumpintasis (*rakoš* 153₁₄ 'rankose'). Tačiau Petkevičiaus katekizme sutrumpinimai (greičiausiai dėl eilėdaros) kiek dažnesni, siekia 9%. Ir dabar dar palyginti gana didelėje tarmių dalyje šios formos tebėra nesutrumpintos.

Čia buvo paliesti tik kai kurie aktualesni postpozicinių vietininkų istorijos klausimai, daugiausia tie, kuriems nušviesti autorius turėjo sukaupęs pakankama duomenų. Aptarti visas problemas, susijusias su šių vietininkų kilme ir formų raida, viename straipsnyje, kad ir didesniame, neįmanoma.

POSTPOSITIONAL LOCATIVES IN LITHUANIAN

Summary

The paper argues that postpositional locatives in Lithuanian (inessive, illative, adessive, allative) are not formations of the same epoch, but rather they were formed at different times; the process of their formation must have been long and continued right up to the appearance of the first Lithuanian printed book when the case-forms fell into a decline. First came singular forms, next — plural forms. More complicated and protracted was the development of inessive and adessive case-forms.

Ā- and *ē*-stem sg. iness. and ill. forms (e. g. *šakojè*, *žėmėje*, *šakōn*, *žėmèn*) are considered to be the oldest. The other sg. ill. and particularly sg. iness. forms are products of later development, as they are, as a rule, constructed in the above-mentioned pattern. The paper gives a detailed analysis of the case-forms and on the basis of the analysis it argues that the singular of all postpositional locatives had already been formed and become stable by the beginning of the period of writing — nothing of the kind can be said of the plural. Only illative and allative possessed then stable plural forms.

The development of pl. iness. and adess. forms was hindered by the residual ancient Indo-European locative in *-su*. The centre of the author's attention, however, is the interrelationship of the case-forms and particularly the origin and development of pl. iness. and adess. case-forms.

On the basis of a detailed analysis of the old writings, the author argues that the pl. iness. *šakosa* derives not from *šakose*, as is generally assumed, but it presents by itself a transformed version of the older form *šakosu*. The form *šakose* is to be derived not from the pl. acc. **šakās + *én*, but it should be treated as a transform of *šakosu* or *šakosa* in *-e* from the sg. inessive, cf. *šakojè*. Pl. adess. *šakosumpi* is not a transform of *šakosempi*, as is generally assumed, but the older variant of the plural adessive, a variant derived from the old locative. Its subsequent variant is *šakosampi* and the newest — *šakosempi*.

The paper also examines other problems relating to the history of postpositional locatives, e. g. the specificity of the development of the adessive of personal pronouns, the transformation of enclitic postposition into stressed in iness. and ill. case-forms, the reduction of the case-forms, etc. The paper shows in passing that 16th century Lithuanians pronounced most frequently the pl. adess. *šakosempi* as *šakosėmpi* (with stress on *e*), not as *šakósempi*, as is generally assumed.